

Zelenka, Miloš

Ke vztahům české a francouzské komparatistiky v meziválečném období : (Václav Tille v kontaktu s Fernandem Baldenspergerem a Paulem van Tieghemem)

Slavica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 1, pp. 29-39

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2023-1-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78195>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 13. 12. 2024

Version: 20230620

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ke vztahům české a francouzské komparatistiky v meziválečném období (Václav Tille v kontaktu s Fernandem Baldenspergerem a Paulem van Tieghemem)

Miloš Zelenka (České Budějovice)

Abstrakt

Studie vyzdvihuje historický význam francouzské komparatistiky a jejich zakladatelů jako byli Fernand Baldensperger, Paul van Tieghem ad., kteří pozitivně ovlivnili srovnávací myšlení o literatuře v slovanském a především českém kontextu. Prostřednictvím dosud nepublikované korespondence českého literárního historika V. Tilleho (1867–1937) s prvním šéfredaktorem *Revue de Littérature Comparée* F. Baldenspergerem a P. van Tieghemem upozorňuje na jejich neznámou spolupráci, na zájem francouzské strany, aby čeští komparatisté participovali na aktivitách Komise pro mezinárodní literárněhistorické dějiny založené na kongresu v Budapešti 1931. Metodologicky Tieghemovy teze se odrazily až v třicátých letech 20. století u mladší generace české literární komparatistiky, u V. Černého, R. Wellka a F. Wollmana.

Klíčová slova

česká a francouzská komparatistika; meziválečné období; preromantismus; Václav Tille; Fernand Baldensperger; Paul van Tieghem

Abstract

On the Relations between Czech and French Comparatistics in the Interwar Period (Václav Tille in Contact with Fernand Baldensperger and Paul van Tieghem)

The paper accents the historical significance of French comparative literature and its founding fathers, such as Fernand Baldensperger; Paul van Tieghem; etc., who wielded a positive influence on comparative literary thought within the Slavonic, mainly the Czech context. Reaping a considerable benefit from the hitherto unpublished correspondence of the Czech literary historian V. Tille (1867–1937) with P. van Tieghem and F. Baldensperger, the first editor-in-chief of *Revue de Littérature Comparée*, the study singles out their unexplored collaboration as well as the French aspiration to involve the Czech comparatists in the activities of the Committee for of Literary History established at the International Congress in Budapest in 1931. Methodologically, Tieghem's theses found parallel in the younger generation of Czech literary comparatists: V. Černý; R. Wellek; and F. Wollman.

Key words

Czech and French comparative studies; interwar period; preromanticism; Václav Tille; Fernand Baldensperger; Paul van Tieghem

Jak známo, francouzský podíl na institucionálním a myšlenkovém formování české slavistiky a komparatistiky po roce 1918 se přímo projevil nejen v založení Slovanského ústavu v Praze a na vzniku časopisu *Slavia*, ale především byl vyústěním dlouholetého zájmu francouzských intelektuálů jako E. Denis, L. Léger, z mladší generace A. Meillet, P. Boyer, A. Mazon ad. o problematiku střední Evropy jako složitého geopolitického a kulturního prostoru charakterizovaného prolnutím etnosů, poetik, konfesí a rozmanitých slovansko-neslovanských tradic.¹ Po vytvoření samostatného československého státu Praha zároveň převzala vedoucí úlohu slavistického centra ve střední Evropě, ale díky „antiněmecké“ orientaci nenavázala na „habsburské“ kořeny, ale na koncepci nově vzniklých ústavů ve Francii, která jako jedna z vítězných velmocí byla považována za vzor civilizační vyspělosti a hlavního politického spojence.² České filology proto fascinovalo i francouzské srovnávací myšlení o literatuře, zakladatelská generace moderní komparatistiky reprezentovaná jmény jako Fernand Baldensperger, Paul Hazard a zejména Paul van Tieghem, kteří stáli v roce 1921 u zrodu dnes světoznámého časopisu *Revue de littérature comparée*. Z první generace tzv. české školy literární komparatistiky (Jan Máchal, Matija Murko, Jirí Polívka ad.) to byl především Václav Tille (1867–1937), který byl svým profesním školením i romanistou, což mu usnadnilo navázat přímý kontakt s vědeckým a kulturním prostředím ve Francii. Úspěšná habilitace v roce 1903 na základě práce *Filosofie literatury u Taina a předchůdců* (1902)³ mu otevřela cestu k akademické dráze, která vyvrcholila ještě před první světovou válkou jmenováním řádným profesorem srovnávacích dějin na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze 1911. V tomto spisu, který má povahu spíše bibliografické excerptce a rekapitulující anotace z Tainových reflexí, se kriticky vyrovnal jednak s mechanickým transferem přírodovědných postupů do literatury, jednak s psychologickými literárněvědnými metodami. Ačkoli Tille zvědečtění studia o literatuře shledává v analytické znalosti systemizovaného materiálu a především ve srovnávacím přístupu, metodologické otázky moderní komparatistiky zůstávají stranou. To platí i pro rozsáhlou monografii *Maurice Maeterlinck* (1910)⁴, která biografický portrét belgického dramatika založila na faktografické extenzi a obsahové charakteristice jednotlivých divadelních her. Bližší Tillemu byla folkloristická tematologie, v níž se inspiroval srovnávací školou A. N. Veselovského, zvláště pak průkopnickou generací prvních francouzských komparatistů.

Tille v letech 1894–1895 podnikl na základě doporučení slavných českých historiků Jaroslava Golla a Antonína Rezka (mj. ministra kultu a vyučování v habsburské monarchii) první studijní cestu na pařížskou Sorbonnu, kde studoval v Bibliothèque de la Sorbonne a na Collège français poslouchal přednášky z dějin francouzské literatury bohemisty a slavisty Louise Legéra, profesora moderního francouzského písemnictví Emila Augusta Martina Deschanela a zakladatelů folklórně orientované komparatistiky Gastona Parise a Josepha Bédiera, kteří jej podnítili k vlastní sběratelské praxi, především jej pak

1 Srov. ZELENKÁ, Miloš: *Central Europe in Literary Studies*. *World Literature Studies*, 5 (22), 2013, č. 2, s. 14–28.

2 HAVRÁNEK, Bohuslav: *Úvod. Ústav pro studium Slovanstva*. In: DENIS, Arnošt: *Ústav pro studium Slovanstva. Paříž středisko slavistiky v cizině*. Praha: nakladatelství Jan Laichter, 1921, s. 5–9.

3 TILLE, Václav: *Filosofie literatury u Taina a předchůdců*. Praha: Laichter, 1902.

4 TILLE, Václav: *Maurice Maeterlinck. Analytická studie*. Praha: J. Otto, 1910.

definitivně získali k vědeckému studiu lidové prózy a pohádkového „látkosloví“.⁵ Tille po Bediérovu vzoru spojil historicko-filologickou metodu se základy mediévistiky a širším, kulturně-srovnávacím hlediskem, jež ho vedlo k přesvědčení o integrální souvislosti ústní slovesnosti se světovým písemnictvím. V stati *O studiu lidu a pohádek*, uveřejněné v letech 1894–1895 v časopise *Český lid*⁶, s odkazem na Bédierovu skepsi exaktně vystopoval původ a šíření pohádkových látek, přičemž dospěl k názoru, že česká lidová próza je závislá na motivech knižní (umělé) literatury. Ačkoli se Tille zcela nerozešel se starší, mytologickou teorií, východiskem srovnání se mu stává analýza syžetových osnov a důraz na migraci motivů včetně jejich přerůstání dostal do vyšších tematických celků.

Migrační pojetí, zastávané T. Benfeyem, R. Köhlerem, A. N. Pypinem a G. Parisem, Tille doplňoval o antropologické prvky uplatňované Bédierem, který interpretoval strukturálně jednoduché shody lidových tradic u evropských, asijských a afrických národů z analogického rozvoje životních podmínek, z podobných kulturních a psychologických dispozic. Tille stejně jako Bédier soudí, že v pohádkách nelze hledat rezidua mýtů či přímý odraz sociálních poměrů, protože syžetové shody a paralely jen relativně vyplývají z etnicko-jazykových kritérií, jako např. z původu národa, ale že největší vliv na podobnost pohádek má zeměpisná blízkost a vzájemný kontakt, tj. příslušnost ke kulturnímu okruhu. Toto metodologické východisko se odrazilo v Tilleho monografické studii *Roncesvalles* (1912),⁷ v podstatě filologicko-místopisné sondě do studia materiálů o bitvě o Roncesvalles, kde padl legendární Roland. Cestu do Pyrenejí v roce 1909 využil k přesnější lokalizaci hlavního dějiště starofrancouzského eposu v Roncevaux, kde v protikladu k G. Parisovi dospěl k názoru, že na „víru v prvotní básnickou tradici [...] spoléhati nelze“⁸ a pozdější písemně doložené historické zprávy jsou věrohodnější než ústně tradovaná umělecká zpracování. Tím podpořil Bédierovo stanovisko, že hlavním pramenem *Písně o Rolandovi* mohla být jedna ze starofrancouzských klášterních legend bezprostředně vzniklých v postkarolinském období. Stejný názor s odstupem času potvrdil ve své recenzi knihy G. Parise *Esquisse historique de La Littérature française au moyen âge*⁹.

Vrchol Tilleho tvůrčích aktivit spadá do období po roce 1918, kdy se rozvinulo jeho překladatelské (překlady z francouzštiny) a sběratelské úsilí (komentáře zaměřené na třídění a soupisy českých pohádek, zejména zájem o divadlo). V roce 1929 zakládá na FF UK v Praze divadelní seminář pro srovnávací studium dramatické literatury a především se věnuje vlastní spisovatelské činnosti, která se pod pseudonymem Václav Říha projevila v sestavování různých výborů, bajek a pohádek pro nejmenší čtenáře. Např. v roce 1926 Tille sestavil komerčně úspěšnou antologii *Francouzské pohádky. O červené studánce a jiné*,

5 Srov. BLÜMLOVÁ, Dagmar: *Evropan Václav Tille*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2001, s. 17.

6 TILLE, Václav: *O studiu lidu a pohádek I-II*. *Český lid* 3, 1894, s. 201–210 a 317–321; 4, 1895, s. 116–118.

7 TILLE, Václav: *Roncesvalles*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912.

8 Tamtéž, s. 2.

9 TILLE, Václav: *Nové dějiny starofrancouzské literatury*. *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění* 17, 1908, č. 5, s. 311–316; č. 6, s. 366–380; č. 7, s. 396–410; č. 8, s. 436–453.

k níž napsal zasvěcený doslov.¹⁰ Přesto v tomto období komparatistika jako vědní obor ustoupila do pozadí. Po první světové válce se Tille stává jedním z oficiálních představitelů české vědy v zahraničí, kde vystupoval jako delegovaný zástupce Karlovy univerzity a České akademie věd a umění. Jako děkan filozofické fakulty v letech 1921–1922 Tille domlouval výměnné stáže českých studentů s pařížskou Sorbonnou. Tato diplomatická činnost odpovídala zahraniční politice nového československého státu, který se díky iniciativě prezidenta T. G. Masaryka snažil eliminací německého prvku stát se intelektuálním centrem ve střední Evropě. O Tilleho pozitivním až emocionálním vztahu k románskému kulturnímu světu vypovídá skutečnost, že za svůj život uskutečnil 27 pobytů v Paříži.¹¹ Právě za několikaměsíční návštěvy ve francouzské metropoli 1920, tj. v době přípravy založení časopisu *Revue de littérature comparée*, se seznámil s mladší generací francouzské komparatistiky, s Paulem van Tieghemem, Fernandem Baldenspergerem a Paulem Hazardem.

S Baldenspergerem a van Tieghemem Tille navázal písemný kontakt. V autorově rozsáhlé pozůstalosti uložené v Literárním archivu Památníků národního písemnictví v Praze se zachovala jejich vzájemná korespondence. Fernand Baldensperger Tillemu adresoval dva dopisy z let 1921 a 1930, Paul van Tieghem čtyři listy z let 1928–1935.¹² Dopisy přes jistou formálnost a společenskou zdvořilost zajímavě vypovídají o přátelské intenzitě oboustranných pracovních styků. Baldensperger v prvním listu z 8. 5. 1921 vyzývá Tilleho jménem redakce ke spolupráci s právě založeným časopisem *Revue de littérature comparée* (v Tilleho bibliografii se však nenachází jediný titul uveřejněný v tomto periodiku). Baldensperger se zároveň zmiňuje o stážích českých studentů ve Francii, které jsou důležité „*pour l'étude et pour l'échange des idées*“.¹³ O této otázce údajně diskutoval při své cestě z Francie do USA s francouzským generálem slovenského původu Milanem Rastislavem Štefánikem, pozdějším ministrem národní obrany v první československé vládě. Tilleho informuje o úmyslu navštívit popularizační přednášku českého publicisty a diplomata Hanuše Jelínka, člena české delegace na pařížské mírové konferenci v roce 1919. Rovněž pozdravuje francouzského profesora André Tibala, prvního ředitele Francouzského institutu v Praze v letech 1920–1925.¹⁴ V druhém dopise z 13. 3. 1930 Baldensperger děkuje Tillemu za publikační účast ve druhém díle sborníku *Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée offerts à Fernand Baldensperger* (1930).¹⁵ Tille do jubilejní pub-

10 TILLE, Václav: *Doslov*. In: TILLE, Václav: *Francouzské pohádky*. O červené studánce a jiné. Přeložila L. Spíšková. Praha: J. Laichter, 1927, s. 112.

11 BLÜMLOVÁ, Dagmar: *Evropan Václav Tille*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2001, s. 17.

12 Dopisy Fernanda Baldenspergera a Paula Van Tieghema Václavu Tillemu jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond V. Tille.

13 Fernand Baldensperger v dopise Václavu Tillemu z 8. 5. 1921. Uloženo v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond V. Tille.

14 Srov. HNILICA, Jiří: *Francouzský institut v Praze 1920–1951. Mezi vzděláním a propagandou*. Praha: Karolinum, 2009.

15 *Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée offerts à Fernand Baldensperger*. Ed. Paul van Tieghem. Paris: Champion, 1930–1931.

likace přispěl studií *Les contes français dans la tradition populaire tchèque*,¹⁶ v níž v souladu se svými předchozími názory se pokusil systemizovat recepci francouzských pohádek v české lidové tradici od napoleonských válek až do současnosti a také zpřesnit analýzu zdrojů na základě rozlišení autentického podání od nánosů sběratelů a překladových textů, přijímaných často jako ryze původní.

Baldensperger ocenil v postoji Tilleho ku genezi pohádek, který údajně podepřel „západní“ a „protiromantické“ hypotézy. Ty, jak sděloval v dopise, byly obecně přijímány ve francouzském diskurzu. Český badatel stejně jako Baldensperger kritizuje mytologickou teorii vytvořenou německou romantikou a předpokládající existenci specifického „lidu“ jako specifické vrstvy národa. Proto není možné hledat archetypální pratytypy pohádkových látek a motivů. Jejich šíření musí být verifikováno studiem ústní tradice za předpokladu, že budeme eliminovat všechno to, co lze odvodit z pozdějších textových pramenů. Pozornost třeba věnovat „umělé konstrukci“ lidového podání a zvláštěního pohádkového světa,¹⁷ tj. zkoumat závislosti těchto látek na knižních pramenech. V této souvislosti Baldensperger zvažuje, zda by literárním „zprostředkovatelem“ v roce 1794, kdy byly omezeny styky habsburské monarchie a revoluční Francie, mohly být například první veřejné knihovny vznikající v Paříži či ve Vídni. Baldensperger v dopise Tilleho informuje o setkání s rektorem Pařížské univerzity Sébastianem Charletym, který byl v Praze na oslavách sedmdesátin prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, „*qu' il l'est allé complimenter au nom de la France. Même la confiance qu' il fait aux Allemands de Bohême, tant que son autorité se maintiendra, semble justifiée*“.¹⁸

Tilleho korespondence s dalším francouzským komparatistou Paulem Van Tieghemem má úřední charakter a souvisí vedle odkazů na osobní setkání v Paříži či v Praze s Tieghemovým editorstvím Baldenspergerových *Mélanges* a také s funkcí generálního sekretáře nově založené v srpnu 1928 v Oslu La Commission Internationale d'Histoire littéraire moderne, jejímž prvním prezidentem byl zvolen právě Fernand Baldensperger. V prvním dopisu z června 1928 van Tieghem připomíná Tillemu zaslání slíbené studie do Baldenspergerova Festschriftu, v druhém a třetím dopise z prosince 1931 v návaznosti na výsledek Premier Congrès International d'Histoire littéraire v Budapešti v květnu 1931, který se věnoval otázkám metod moderní literární vědy, Tilleho žádá, aby v Komisi zastupoval českou literaturu a participoval na kolektivních úkolech. Podle Van Tieghema česká literatura v Komisi dosud nebyla zastoupena, což je „*une grave lacune*“.¹⁹ Tilleho prosí, aby se v této otázce dohodl s českým romanistou P. M. Haškovicem (1876–1935) z Masarykovy univerzity v Brně, jemuž adresoval stejnou prosbu. Čeští romanisté by se sami měli dohodnout, kdo z nich chce pracovat v první sekci zabývající se začátky knižtisku do roku 1600. Tille ani Haškovec nakonec na van Tieghemovu nabídku zapojit se

16 TILLE, Václav: *Les contes français dans la tradition populaire tchèque*. Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée offerts à Fernand Baldensperger. Paris: Champion, 1931, s. 284–295.

17 TILLE, Václav: *Kubínovy pohádky*. Slavia 4, 1925–1926, č. 3, s. 310.

18 Fernand Baldensperger v dopise Václavu Tillemu z 8. 5. 1921. Uloženo v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond V. Tille.

19 Paul van Tieghem v dopise Václavu Tillemu z 15. 12. 1931. Uloženo v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond V. Tille.

do práce v Komisi nereagovali. Podle Tieghema vyjádření Komise „*Répertoire littéraire chronologique international, qui offrira les faits littéraires les plus intéressants des littératures modernes, classés synchroniquement sur des colonnes parallèles*“.²⁰ Tieghem ještě před kongresem, na němž se pokusil o definici pojmu generální literatura, rozeslal před ním evropským komparatistům úvodník s metodologickými tezemi, jakýsi „*rapport introductif*“, v nichž rozlišil „historické“ a „nehistorické“ metody. Zatímco první metody se využívají v klasických literárních dějinách, druhé mají synchronní charakter a pracuje se s nimi v literární kritice založené na estetickém hodnocení.²¹ Ačkoli kongres nedošel k jednoznačnému závěru, jak to později ve své zprávě pregnančně zformuloval Fernand Baldensperger,²² přesto díky van Tieghemově iniciativě připustil přirozenou pluralitu metod odrážejících rozdílná světónázorová stanoviska konkrétních literárních vědců. Zároveň se zde potvrdil předpoklad, že historické chápání nevyklučuje estetické soudy. V posledním dopise z roku 1935 van Tieghem doufá, že Tille se zúčastní Mezinárodního literárněhistorického kongresu v Amsterdamu: „[...] nous tiendrions beaucoup à compter parmi nous à Amsterdam un savant aussi réputé et un des doyens de l'histoire européenne“.²³ Ani v tomto případě Tille na kongres nepřišel, v účasti mu zabránila nejen postupující choroba, ale i změna v badatelské orientaci.

Tille, který se počátkem třicátých let věnoval převážně folkloristice a divadelní kritice, o komparatistiku a moderní literaturu ztrácel zájem, a proto na práci v Komisi nereflektoval. Přesto se jako romanista stal zprostředkovatelem metodologických impulsů francouzské komparatistiky: v tomto směru působil na své žáky, navštěvující jeho srovnávací seminář: na René Wellka (1903–1995) a Franka Wollmana (1888–1969), kteří jako členové Pražského lingvistického kroužku byli ovlivněni van Tieghemovým pojetím generální literatury jako studia literární struktury určitého internacionálního společenství. Třeba však upozornit, že přímý kontakt s francouzskou komparatistickou školou, zejména s Hazardem a Paulem Van Tieghemem, měl v meziválečném období Wellkův a Wollmanův generační vrstevník, i když odlišné metodologické orientace, žák F. X. Šaldy, Václav Černý (1905–1987), který roku 1924 úspěšně završil baccalaueréat na Carnotově lyceu v Dijonu. Po studiích bohemistiky a romanistiky na FF UK v Praze působil jako docent srovnávací literatury na Filozofické fakultě Calvinovy univerzity v Ženevě, přičemž v letech 1930–1934 vykonával funkci tajemníka Institutu des études slaves v Ženevě. Ačkoli byl Černý bytostně spjat s francouzskou kulturou a vzdělaností a tamější école comparatiste považoval v čele s Baldenspergerem, Hazardem a van Tieghemem „za největší světové komparatisty té chvíle“,²⁴ jeho představa srovnávací literární vědy vycházela z personalistického

20 Tamtéž.

21 VAN TIEGHEM, Paul: *La question des methodes en histoire littéraire. Rapport introductif*. Bulletin of the International Committee of Historical Sciences, 14. sv. Washington – Paris, 1932, s. 7–12.

22 BALDENSBERGER, Fernand: *L'actualité: le première congrés international d'histoire littéraire*. Revue de Littérature Comparée 11, 1931, s. 536–537.

23 Paul van Tieghem v dopise Václavu Tillemu z 2. 6. 1935. Uloženo v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond V. Tille.

24 ČERNÝ, Václav: *Paměti I. 1921–1938*. Praha: Atlantis, 1994, s. 257.

základu a hermeneutické tradice.²⁵ Metateoretický status van Tieghemovy systematiky byl v tomto případě nahrazen subjektivizovanou interpretací individuálního artefaktu, hledáním nahodilých meziliterárních souvislostí.

Tento postulat platil např. pro Černého habilitační, francouzsky psanou práci *Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850* (1935),²⁶ která se pokusila zachytit genezi a proměny rané fáze anglického, francouzského a německého romantismu, jeho titanistické linie „vzpoury“ jako „pokusu moderního člověka [...] překonat svoje meze [...] rebelií individuální, sociální a metafyzickou“.²⁷ Obdobně v studii *O problému vlivu a co s ním souvisí*²⁸ Tieghemův pojem vliv související s oblastí tzv. krenologie podstatně zúžil, protože jej ztotožnil s kauzálně-genetickým přístupem odvozujícím estetickou hodnotu z povahy čistě literárního nebo historického pramene. Ačkoli Černý a Wellek navštěvovali stejný Tilleho seminář, jejich metodologická rozdílnost vyplynula z odlišného postoje ke strukturální estetice, kterou Černý jako zastávce bergsonovského personalismu zásadně odmítal. Wellek navzdory svému kritickému stanovisku k Tillemu dokázal historicky ocenit jeho význam, který spočíval, jak to napsal ve svém nekrologu *Václav Tille jako literární teoretik*²⁹, v zprostředkování informací o francouzské moderní komparatistice a v jakémisi radikálním skepticizmu k věčným pravdám, protože nelze věřit „v samospasitelnost jediného systému nebo jediné hypotézy“.³⁰ Wellek si z Tilleho semináře odnesl základy srovnávací metody a také schopnost aplikovat ji na literárněhistorický materiál. Souhlasil zejména s kritikou pojmu „vliv“, který nelze absolutizovat jako axiologické kritérium umělecké originality a rovněž spojovat ji s mechanickou registrací motivických shod a paralel. Je zřejmé, že mladý Wellek na přelomu dvacátých a třicátých let stál pod vlivem van Tieghemova terminologického rozlišení „littérature générale“ a „littérature comparée“, které bylo význačným pokusem o reinterpretační výběrové koncepce „literárních klasiků“ jako dědictví pozitivistické vlivologie, kde funguje axiologický systém binárních opozic (literatury malé a velké, rozvinuté a nerozvinuté, „vysílající“ a „přijímající“ apod.). Van Tieghemovo pojetí svým geografickým a předmětovým vymezením znamenalo jistý typologický předstupeň termínu světová literatura, kterou odmítlo identifikovat s představou mechanického souboru národních literatur. Wellek v této souvislosti zajímala skutečnost, jakým způsobem národní literatury vstupují do vyšších literárních celků, především do světové literatury, zda jednotlivě, či v širším rámci obecnějšího vývoje.³¹

Pravděpodobně nejintenzivněji van Tieghemova koncepce, a to i terminologicky, se odrazila v meziválečném období ve vědeckém díle Franka Wollmana, který důvěrně znal

25 Srov. VANOVIČ, Július: *Osobnost Václava Černého: personalistický portrét*. Bratislava: Kalligram, 1999.

26 ČERNÝ, Václav: *Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850*. Praha: Orbis, 1935.

27 ČERNÝ, Václav: *Paměti I. 1921–1938*. Praha: Atlantis, 1994, s. 256.

28 ČERNÝ, Václav: *O problému vlivu a co s ním souvisí*. Kritický měsíčník 3, 1940, č. 7, s. 297–306, 25. 9.

29 WELLEK, René: *Václav Tille jako literární teoretik*. Listy pro umění a kritiku 5, 1937, č. 5, s. 324–328.

30 Tamtéž, s. 327.

31 WELLEK, René: *Václav Černý o titanismu*. Listy pro umění a kritiku 3, 1935, č. 14, s. 430–433. Týž: *The Theory of Literary History*. Travaux du Cercle Linguistique de Prague 6, Praha, 1936, s. 173–191.

nejen jeho literárněhistorickou práci *Le preromantisme*³², ale především útlou kapesní monografií *La littérature comparée* (1931)³³. Podle svědectví Wollmanova syna Slavomíra (1925–2012), rovněž jednoho z nejznámějších českých komparatistů a slavistů, tato příručka „dávala objevené podněty, aniž přitom vnucovala nějakou určitou doktrínu“.³⁴ Wollmana zaujal zejména koncept generální literatury, který anticipoval pozdější teorii meziliterárnosti vytvořenou převážně na typologických koincidencích, tj. na „podobnostech bez vlivů“. V klasifikační systematice francouzského badatele existují tři typy literatur: národní, srovnávací a generální paralelně vedle sebe, aniž by si údajně konkurovaly. Tieghem vědomě obrátil pozornost komparatistiky na sebe samu: na dějiny oboru a jeho kategoriální aparát, tj. na otázku přesnějšího vymezení předmětu a nástrojů zkoumání. Tím položil základy teorie meziliterárního procesu jako nadřazené jednotky vývoje národních literatur.³⁵ Van Tieghemův frekventovaný „vliv“ sice zakládá estetiku hodnotového rozdílu, zároveň však předpokládá recepční povahu meziliterárního procesu: čtenář své estetické soudy formuluje nejen na pozadí subjektivního aktu vnímání, ale celé své historické zkušenosti. Tieghemova teze, že hlavní podmínkou vývoje nemusí být pouze vlivy a kontakty, ale i strukturální analogie, tj. napodobování bez přímých vzorů, nacházela odezvu u malých literatur, jimž poskytovala šanci v teoretickém zdůvodnění své existence. Frank Wollman ve svých textech z přelomu dvacátých a třicátých let meziválečného období (*Slovesnost Slovanů*, 1928; *Věda o slovesnosti*, 1935; *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*, 1936 ad.) pod van Tieghemovým vlivem upřednostnil před binární komparatistikou konstrukci mezinárodního (slovanského) literárního systému, do něhož – coby reálného předstupně světové literatury – vstupují jednotlivé slovanské tvary a struktury, nikoli národní literatury jako celek. Slovanská slovesnost je autochtonním organickým systémem realizovaným nejen ve svých konkrétních projevech – národních literaturách –, ale i ve své ideální podstatě – eidosu – tj. ve svých tvarech a strukturách. Wollmanovo morfologické pojetí slovanských literatur jako integrální součásti světové literatury vycházelo z aplikace van Tieghemova pojmu „littérature générale“, který označoval empiricky průkaznou strukturální celistvost, zjištěnou v konkrétním historickém areálu. Generální literatura tak synonymicky zastupovala světovou literaturu, která se tím vzdalovala představě výběrového panteonu klasiků či mechanické sumy děl.

Závěrem můžeme shrnout, že v české meziválečné komparatistice se odrazila přirozená hegemonie francouzské komparatistiky ztělesněná Paulem van Tieghemem a jeho příručkou *La littérature comparée*. Za hlubší pozornost by stála skutečnost, že tento pozitivní impuls se intenzivněji promítl nikoli do aktivit komparatisticky orientovaných romanistů starší (V. Tille) či mladší generace (V. Černý), ale do textů strukturalisticky zaměřených badatelů jako byli Frank Wollman, René Wellek a později od čtyřicátých let 20. století Felix Vodíčka, který ve spisu *Počátky krásné prózy novočeské* (1948) se inspiroval dalším

32 VAN TIEGHEM, Paul: *Le preromantisme: études d'histoire littéraire européenne*. Paris: Rieder, 1924.

33 VAN TIEGHEM, Paul: *La littérature comparée*. Paris: Armand Collin, 1931.

34 WOLLMAN, Slavomír: *Van Tieghem a ti druzí: hledání generální literatury směrem k jihovýchodu*. In: Česká slavistika 2008. Eds. Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Brno – Praha: Academicus, 2008, s. 331.

35 Srov. ĎURIŠIN, Dionýz: *Čo je svetová literatúra?* Bratislava: Obzor, 1992. Týž: *Sources and Systematic of Comparative Literature*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1974.

van Tieghemovým spísem *Le preromantisme*. Pokusil se tento pojem označující poetologicky i sémanticky specifickou prefází širokého romantického hnutí periodizačně včlenit do českého literárního vývoje a aplikovat jej na počátek 19. století. Vodička také jako hlavní autor v marxisticky orientované syntéze *Dějiny české literatury II* (1960) vyčlenil preromantické období (1806–1830) jako druhou fázi obrozeneckého písemnictví v užším slova smyslu. I přes pozdější korekci provedenou v sedmdesátých a osmdesátých letech např. Karlem Krejčím a Vladimírem Štěpánkem preromantismus jako relevantní termín se závažnými sémantickými konotacemi zůstal trvale zakotven v českém literárním i literárněvědném diskurzu³⁶.

Vrátíme-li se však k meziválečnému období, historický přínos van Tieghemovy systematiky lze spatřovat v tom, že u Franka Wollmana vedl k souhlasnému převzetí komparativní terminologie, zejména k akceptaci generální literatury. Tento pojem Wollman aktualizoval především literárněhistoricky, aplikoval jej na areál slovanských literatur, který vymezoval jako integrální součást světového písemnictví, jako výsledek společného kulturního dědictví. Bohužel, do pozdější recepce van Tieghemovy systematiky po druhé světové válce a zejména po spuštění „železné opony“ mezi Západem a Východem, zasáhla radikální proměna ideologického paradigmatu. Český strukturalismus vytlačila marxistická literární věda a van Tieghem přestal být pro české slavisty a komparatisty přitažlivý, a to bez ohledu na úspěšnou terminologickou integraci preromantismu. Do vývoje české komparistiky se promítla krize srovnávacích studií na Západě, k níž se v domácím kontextu připojilo ideové odmítnutí komparistiky jako západní „buržoazní“ vědy. Až na IV. mezinárodním kongresu slavistů v Moskvě 1958 se Wollman mohl částečně vrátit k van Tieghemovi, jehož odkaz se pokusil propojit s typologickými výzkumy sovětské školy V. M. Žirmunského. Wollmanův referát *Hlavní úkoly historicko-srovnávacího zkoumání slovanských literatur*³⁷ a pozdější studie *Srovnávací metoda v literární vědě*³⁸ se opatrně přihlásily k van Tieghemovým myšlenkám „*coïncidences sans influences*“, tj. k podobnostem a shodám způsobeným typologickými podmínkami tvorby.

Literatura

BALDENSPERGER, Fernand: *L'actualité: le premiere congrés international d'histoire littéraire*. Revue de Littérature Comparée 11, 1931, s. 536–537.

BLŮMLOVÁ, Dagmar: *Evropan Václav Tille*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny, 2001.

ČERNÝ, Václav: *Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850*. Praha: Orbis, 1935.

ČERNÝ, Václav: *O problému vlivu a co s ním souvisí*. Kritický měsíčník 3, 1940, č. 7, s. 297–306, 25. 9.

36 Srov. KREJČÍ, Karel: *Česká literatura a kulturní proudy evropské*. Praha: Československý spisovatel, 1974; ŠTĚPÁNEK, Vladimír: *Z dějin obrozenecké literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1988.

37 WOLLMAN, Frank: *Hlavní úkoly historicko-srovnávacího zkoumání slovanských literatur (Náčrt thesís k problému stanovenému Mezinárodním komitétém slavistů v Moskvě)*. Slavia 27, 1958, č. 2, s. 209–215.

38 WOLLMAN, Frank: *Srovnávací metoda v literární vědě*. In: *Z dějin československo-slovanských vztahů*. Slovanské štúdie. Zv. 2. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1959, s. 9–27.

- ČERNÝ, Václav: *Paměti I. 1921–1938*. Praha: Atlantis, 1994.
- ŘURŠIN, Dionýz: *Čo je svetová literatúra?* Bratislava: Obzor, 1992.
- ŘURŠIN, Dionýz: *Sources and Systematic of Comparative Literature*. Bratislava: Univerzita Komenškého, 1974.
- HAVRÁNEK, Bohuslav: *Úvod. Ústav pro studium Slovanstva*. In: DENIS, Arnošt: *Ústav pro studium Slovanstva. Paříž středisko slavistiky v cizině*. Praha: nakladatelství Jan Laichter, 1921, s. 5–9.
- HNILICA, Jiří: *Francouzský institut v Praze 1920–1951. Mezi vzděláním a propagandou*. Praha: Karolinum, 2009.
- KREJČÍ, Karel: *Česká literatura a kulturní proudy evropské*. Praha: Československý spisovatel, 1974.
- Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée offerts à Fernand Baldensperger*. Ed. Paul van Tieghem. Paris: Champion, 1930–1931.
- ŠTĚPÁNEK, Vladimír: *Z dějin obrozenské literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1988.
- TILLE, Václav: *Doslov*. In: TILLE, Václav: *Francouzské pohádky. O červené studánce a jiné*. Přeložila L. Spíšková. Praha: J. Laichter, 1927, s. 112.
- TILLE, Václav: *Filosofie literatury u Taina a předchůdců*. Praha: Laichter, 1902.
- TILLE, Václav: *Kubínovy pohádky*. *Slavia* 4, 1925–1926, č. 1, s. 99–122; č. 2, s. 294–313.
- TILLE, Václav: *Les contes français dans la tradition populaire tchèque. Mélanges d'histoire littéraire générale et comparée offerts à Fernand Baldensperger*. Paris: Champion, 1931.
- TILLE, Václav: *Maurice Maeterlinck. Analytická studie*. Praha: J. Otto, 1910.
- TILLE, Václav: *Nové dějiny starofrancouzské literatury*. *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění* 17, 1908, č. 5, s. 311–316; č. 6, s. 366–380; č. 7, s. 396–410; č. 8, s. 436–453.
- TILLE, Václav: *O studiu lidu a pohádek I–II*. *Český lid* 3, 1894, s. 201–210 a 317–321; 4, 1895, s. 116–118.
- TILLE, Václav: *Roncesvalles*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912.
- VANOVIČ, Július: *Osobnost Václava Černého: personalistický portrét*. Bratislava: Kalligram, 1999.
- VAN TIEGHEM, Paul: *La question des methodes en histoire littéraire. Rapport introductif*. *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences*, 14. sv. Washington – Paris, 1932, s. 7–12.
- VAN TIEGHEM, Paul: *La littérature comparée*. Paris: Armand Collin, 1931.
- VAN TIEGHEM, Paul: *Le preromantisme: études d'histoire littéraire européenne*. Paris: Rieder, 1924.
- WELLEK, René: *Václav Černý o titanismu*. *Listy pro umění a kritiku* 3, 1935, č. 14, s. 430–433.
- WELLEK, René: *Václav Tille jako literární teoretik*. *Listy pro umění a kritiku* 5, 1937, č. 5, s. 324–328.
- WELLEK, René: *The Theory of Literary History*. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 6, Praha, 1936, s. 173–191.
- WOLLMAN, Frank: *Hlavní úkoly historicko-srovnávacího zkoumání slovanských literatur (Náčrt thesís k problému stanovenému Mezinárodním komitětem slavistů v Moskvě)*. *Slavia* 27, 1958, č. 2, s. 209–215.
- WOLLMAN, Frank: *Srovnávací metoda v literární vědě*. In: *Z dějin československo-slovanských vztahův*. *Slovanské štúdie*. Zv. 2. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1959, s. 9–27.
- WOLLMAN, Slavomír: *Van Tieghem a ti druzí: hledání generální literatury směrem k jihovýchodu*. In: *Česká slavistika 2008*. Eds. Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Brno – Praha: Academicus, 2008.
- ZELENKA, Miloš: *Central Europe in Literary Studies*. *World Literature Studies* 5 (22), 2013, 2, s. 14–28.

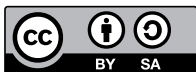
prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

Katedra slovanských jazyků a literatur

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita

Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Česká republika

zelenka@pf.jcu.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

